

UNESCO KÜLTÜR MİRASINDA DİYARBAKIR SURLARI

THE FORTRESS OF DIYARBAKIR IN THE UNESCO CULTURAL HERITAGE

Arş. Gör. Mehmet ÖZCANLI

Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Article Type : Review Article / İnceleme Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.949>

Reference : Özcanlı, M. (2018). "UNESCO Kültür Mirasında Diyarbakır Surları", International Social Sciences Studies Journal, 4(24): 5106-5115

ÖZ

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından belirlenen ve dünya çapında koruma altına alınan kültürel ve doğal varlıklardan oluşan Dünya Mirasları listesinde, Türkiye’de bulunan kültür varlığı sayısı 16’a çıktı. Dünya Mirası Listesine son olarak Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri, Efes Antik Kenti ve Ani harabeleri girmiştir. 2017 Şubat ayı itibarıyla Türkiye’nin bu listede 14’ü kültürel, 2’si karma olmak üzere 16 mirası bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Diyarbakır İlinin merkezi olan şehrin tarihi merkezi Diyarbakır Surları Dünya Kültürel Miras Listesine 2015 yılında, “Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri” ismiyle kaydedilmiş ve Türkiye’nin sahip olduğu onördüncü kültürel miras alanı olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır Surları ile ilgili olarak, alanın benimsenmesi, öğrenilmesi ve Dünya Miras Alanı olduğunun bilinirliğinin artırılmasıdır. Yöntem olarak Diyarbakır Surlarının bir şehir sembolü olarak kullanımının sorgulanması ve Surların tarihi-kültürel özellikleri vurgulanarak Alan çalışması öncesinde konu ile ilgili kaynaklar taranmış, alanın topografya haritaları ile uydu görüntüleri elde edilmiştir. Surları görmeye gelen turistlerin ilgisini ve bilgisini artıracak bilgiler ayıklanmıştır. Sonuç olarak Diyarbakır Surlarının Dünya Miras Alanı olduğunu vurgulayan bazı küçük objelerin (Kolye, künye, yüzük, rozet, kalem vs.) Suriçi’nde yaşayan halka ve ilk ve ortaöğretim okullarına dağıtılması, eğitim amaçlı faaliyet programlarının verilmesi, Suriçi’nde ve Surların önemli burçlarında(Keçi Burcu, Yedi Kardeş Burcu) İngilizce-Türkçe bilgiler veren bilgilendirme levhalarının olmadığı veya eksik olduğu ve Dünya Miras Alanı logosunu taşımadığı, alana ilişkin özet bilgilerin verildiği bir bilgilendirme levhasının olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Unesco Kültür Mirası, Diyarbakır Surları, Kültür Turizmi

ABSTRACT

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) designated by and under the protection of worldwide cultural and natural heritage World Heritage List, The number of Turkey’s cultural assets are up to 16. The walls of Diyarbakir and Hevsel Gardens on the World Heritage List as the last with Ephesus the ancient city of Ani ruins and entered. In the month of February 14 this list of cultural, and 2 mixed to Heritage 16 including from Turkey 2017. The province of Diyarbakir in southeastern Turkey which is the center of the walls of Diyarbakir in the historic centre of the city into the World Heritage List in 2015, “and the walls of Diyarbakir Hevsel Gardens” by the name of Turkey’s cultural heritage site was saved and has been fourteenth. The purposes of this study, with respect to the walls of Diyarbakir, the field adoption of the learning and to increase the awareness of a World Heritage Site. The walls of Diyarbakir as the method of questioning and the use of the walls as a symbol of a city historical-cultural properties with an emphasis on books about the subject in advance of field work scanned topographic maps and satellite images of the area were obtained. The walls will increase the attention of tourists who came to see Knowledge and information that is extracted. As a result, the walls of Diyarbakir, emphasizing that it is a World Heritage Site, some small objects (Necklaces, Dog Tags, rings, badges, pens, etc.) to the people who live in legend, and to be distributed to primary and secondary schools, to be granted to operate educational programs in the legend of the walls and the important sign(the sign of the goat, the sign of the seven brothers) in English-Turkish or informative information gives a World Heritage Site logo is missing and the absence of signs did not have, since the absence of an information sheet which provided summary information for the area have been detected.

Keywords: Tourism, Unesco Cultural Heritage, Diyarbakir Fortress, Cultural Tourism.

1. GİRİŞ

UNESCO kültürel mirasının yönetimi karmaşık bir konu olup birçok bilim dalının bilgi birikimini ve bilim insanlarının tecrübelerini gerektirir. Doğal ve kültürel mirasın hem yerel hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bir karakter ve politika çerçevesi olduğundan yönetimi çok özeldir. UNESCO kültür mirası, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına ilişkin sözleşmeye (1972) dayanan, Dünya Mirasları Listesi'nde (WHL) yer alan, tanımlarına göre uluslararası bir boyuta sahip olan ve onların alaka düzeyinin ulusalın ötesine geçtiği bir alandan oluşmaktadır.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına ilişkin sözleşme'nin amacı, olağanüstü evrensel değere sahip olan alanları tanımlamak ve bunları sürdürülebilir kalkınma, koruma ve koruma ruhu içinde sunmaktır. Dünya Mirası kriterlerini sağlayan alanların ortak özellikleri tüm insanlığın şimdiki ve gelecek nesilleri için olağanüstü evrensel değer ve önem taşıyan bir veya daha fazla özellikleridir. Aynı zamanda, otantiklik ve güvenlik koşullarını, korunma ve organizasyon beklentilerini de karşılarlar (Extension of Potentiality of Adriatic UNESCO Sites, 2016; UNESCO WHC, 2016).

Mevcut ve gelecek nesiller için Dünya Mirası alanlarına daha etkin koruma sağlamak amacıyla uygulanan yönetim yaklaşımına bağlı olarak çeşitli yönetim sistemlerinin kurulması ve gelişmesi mümkündür (Dünya mirasına geleneksel yaklaşım, değerlere dayalı yaklaşım ya da yaşama yaklaşımı.) (Business plan for the rehabilitation of cultural heritage, 2014). Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğal olarak bu mekanların yönetim sistemine entegre edilmelidir.

Konvansiyonel yaklaşım “yukarıdan aşağıya” ve merkezi bir sisteme dayanır. Buna göre kültürel ve doğal mirasları koruma kurumları ve uzmanları yerel toplumu dahil etmeden yönetim ve koruma planlarını yaparlar. Bu yaklaşımın odak noktası, kültürel mirasın maddi varlığıdır. Bu maddi varlığın bileşenlerini koruma olduğundan yerel yönetimi ve yerel toplumları koruma planlarının dışında tutar.

Değerlere dayanan diğer bir yaklaşım, farklı paydaşları tanıy ve onları mirasın yönetimine dahil eder, ancak merkezi yönetimin ve yerel yönetimin kontrolü altındadır. Bu yaklaşımda koruma son yıllarda yönetim sürecinde artan önem kazanmış, yerel topluluk ise paydaşlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım güçlü bir yönetim organını ifade eder ancak belli kriterlerin ve işbirliğinin olmamasından dolayı çıkar çatışmalarına yol açabilir. Bu yaklaşıma göre doğa ve kültür mirasını sürdürülebilir olarak yöneten kurumun amacı, sadece taşınmaz kültür mirasının fiziki yönlerini değil, mirasın sözel değerini de korumaktır.

Yaşayan miras yaklaşımı, insanları ve yerel topluluğu merkeze alan ve doğal ve kültürel mirasın bu topluluğun bir parçası olduğu “aşağıdan yukarıya” etkileşimli bir yaklaşımı ifade eder. Topluluk mirastan yararlanır ve onu korur. Korumayla görevli kurumun amacı hem maddi hem de maddi olmayan unsurları ve süreçleri korumaktır. Bu yaklaşımın katılım için açık şartları vardır. Korumanın amacı konsensüs ile kararlaştırılarak hem maddi hem de maddi olmayan unsurları ve süreçleri korumaktır. (Mikic, 2014).

Dünya Mirası olan sit alanlarına kendi topraklarında ev sahipliği yapan ülkeler ve yerel topluluklar, bu sit alanlarını gelecek nesiller için koruma ve aktarma konusunda büyük sorumluluk sahibidir. Dünya Mirası özellikleri üzerinde etkisi olabilecek mevzuat, politika ve stratejiler, olağanüstü evrensel değerlerinin korunmasını sağlamalı, doğal ve kültürel mirasın korunmasını desteklemeli ve yerel topluluğun aktif katılımının ve ilgili tüm paydaşların gerektiği şekilde desteklenmesini sağlamalıdır. (Sürdürülebilir koruma, aktarma, yönetim ve sunum koşulları UNESCO WHC, 2016). Dünya Mirası Sözleşmesinin (2016) uygulanmasına yönelik operasyonel kılavuzlara dayanarak, geçici Dünya Mirası listesindeki sit alanları, koruma ve aktarma yoluyla olağanüstü evrensel değere sahip nesnelere sahip olmaları için kılavuzluk eden bir yönetim planına ve bunların verimliliğine sahip olmalıdır. ¹

Diyarbakır ilinin kalkınmasının en önemli yollarından biri kültürel gelişmeden geçmektedir. Diyarbakır'ın sahip olduğu doğal zenginlikleri, sanatsal, kültürel ve tarihsel birikimi geçmişten günümüze zenginleştirerek geleceğe aktarmak, dünyaya tanıtmak son derece önemlidir. Diyarbakır, insanlığın yakından bildiği birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel ve doğal varlıkların zenginliği açısından özel bir yere sahip bir il'dir. Diyarbakır'daki doğal kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, değerlendirilmesi, küresel turizmle bütünleştirilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir çalışma alanıdır. Diyarbakır'ın benzersiz ve yeniden üretilemeyecek değerleri olan doğal ve kültür varlıklarının korunması, yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal bir sorumluluk olduğu kadar, ulusal bilincin yaşatılması için de bir gerekliliktir. Kültürel

¹ Bunları sahada korumak için alınan önlemler için bakınız. (EXtension of Potentiality of Adriatic UNESCO Sites, 2016)

eserlerin ve doğal zenginliklerin varlıklarını sürdürmesi Diyarbakır'da bulunan halkın, tüm kurum ve kuruluşların, meslek gruplarının yer aldığı bütünleşik bir kamu bilincinin oluşturulmasıyla ile mümkün olabilir. Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır Surları ile ilgili olarak, alanın benimsenmesi, öğrenilmesi ve Dünya Miras Alanı olduğunun bilinirliğinin artırılmasıdır.

1.1.UNESCO'nun Dünya Miras Alanı Tescil Kararı

UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi çerçevesinde Dünya Miras Listesine kaydedilen varlıklar bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen olağanüstü evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıklar olarak uluslararası düzeyde tanınmakta ve Dünya Mirası statüsü kazanmaktadır. Dünya Mirası ünvanı taşıyan alanlarımız ülkemizin arkeolojik, tarihi ve doğal zenginliğinin özel varlıklarıdır. Bu kültürel ve doğal alanlara daha fazla önem vererek, geçmişin ihmali ortadan kaldırılmalıdır. Bu dünyaya, ülkemize ve insanlığa karşı bir sorumluluktur.

UNESCO'nun 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan Dünya Miras listesine her yıl yenileri eklenmektedir. 4 Temmuz 2015'te Almanya'nın Bonn kentinde gerçekleşen 39. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Miras Komite toplantısında, Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri "Dünya Kültür Mirası" listesine girdi. 5 Temmuz'daki toplantıda ise Efes Antik Kenti'nin Dünya Kültür Mirası listesine girmesi kararı çıktı. Türkiye'de bulunan kültür varlığı sayısı 16'a çıktı. Dünya Mirası Listesine son olarak Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri, Efes Antik Kenti ve Ani harabeleri girmiştir. 2017 Şubat ayı itibariyle Türkiye'nin bu listede 14'ü kültürel, 2'si karma olmak üzere 16 mirası bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır İlinin merkezi olan şehrin tarihi merkezi Diyarbakır Surları Dünya Kültürel Miras Listesine 2015 yılında, "Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri" adı ile kaydedilmiş ve Türkiye'nin sahip olduğu onördüncü kültürel miras alanı olmuştur.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin hazırladığı Dünya Miras Listesi'nde 2015 tarih ve 1488 no. ile kayıtlıdır. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin Dünya Miras Listesi'ne kabul edilme ("kültürel" iv) ölçütüdür.

Bu bağlamda Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri; (iv) Olaylarla veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle veya inançlarla, evrensel ölçekte önem arz eden sanatsal ve edebi eserlerle doğrudan veya somut olarak bağlantılı olmak için (to be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universalsignificance), biçiminde tescil edilmiştir (<http://whc.unesco.org/en/list/1488/>).

1.2. Yöntem

Dünya Miras Alanı olan Diyarbakır Surları'nın güncel durumunu tespit etmek amacıyla yürütülen çalışma surlarının bir şehir sembolü olarak kullanımının sorgulanması ve Surların tarihi-kültürel özellikleri vurgulanarak Alan çalışması öncesinde konu ile ilgili kaynaklar taranmış, alanın topografya haritaları ile uydu görüntüleri elde edilmiştir. Surları görmeye gelen turistlerin ilgisini ve bilgisini artıracak bilgiler ayıklanmıştır. 18-21 Ekim 2016 tarihleri arasında, Diyarbakır Surları'nda teknik geziler yapılmıştır. Teknik geziler sırasında Surlarda gözlemler yapılmıştır. Diyarbakır Surları'na koruma sorumluluğu yetkisine sahip olan karar vericiler (Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, vb.) ile görüşülerek surlarla ilgili yapılmış ve yapılacak projeler hakkında bilgi alınmıştır. Teknik geziler sonrası toplanan tüm veriler değerlendirilmiştir.

2. ŞEHİR SEMBOLÜ OLARAK DİYARBAKIR SURLARI

Diyarbakır şehri; kurulduğu günden bu güne farklı medeniyetlerin kültürel alışverişinin olduğu oturmuş bir toplumsal yaşamın sanat, ticaret, tarım ve sanayi merkezleri gibi merkez noktaları olma özelliğini göstermektedir. Diyarbakır şehri aynı zamanda tarih boyunca üzerinden gelip geçen medeniyetlerin sembollerini de surlarında, camilerinde, hanlarında, hamamlarında, kiliselerinde barındırır. Bu semboller o uygarlıklar ile özdeşleşirler. Bu sembol bazen Diyarbakır şehrinin kendisinde olduğu gibi bazen de şehrin dışında kırsal bölgesinde veya kendine bağlı olan ilçelerinde olabilirler. Diyarbakır şehrine farklılık kazandıran öteki Anadolu şehirlerinden farklı kılan maddi varlıkların başında o şehrin sahip olduğu tarihsel mirasın bir göstergesi olan aynı zamanda maddi varlıkları olan semboller gelmektedir.

Genel olarak kültürel hafıza kavramı, Diyarbakır şehrinde yaşayan insanların geçmişe dair paylaşılan hatıraların ne oranda dolayımın, metinselleşme ve iletişimde yer aldığı ortaya çıkarır. Kültürel hafızada yer edinen Diyarbakır surları gelenek ve iletişimden beslenilerek Öykülerde, Efsanelerde, Romanlarda, şiirlerde, türkülerde ve şarkılarda yer almış ve orada doğmuş, büyümüş ve yaşayan insanların düşünsel

özümleri buna göre şekillendirilmiş, törenselleştirilmiştir (Yavuz, M. H. 2007). Kültürel hafızanın ortaya çıkmasında hammadde işlevi gören araçlar surlar anıtlar, heykeller, tarih kitapları, binalar cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat eserleri, siyasal hitabetler, anma günleri, anı kitapları, sancak ve bayraklar vs. Bu örnekler hafızaya malzeme taşırken, aynı zamanda o toplumun gündelik kültürünün de hammaddesini oluşturur (İnce, 2010: 15- 16).

3.DİYARBAKIR SURLARININ TURİZM ÖZELİKLERİ

Diyarbakır şehrinin sembolü olan surlar ilk defa MÖ.3.000-4.000 yıllarında Huriler tarafından bugünkü İçkale'nin olduğu yerde yapılmıştır (Harita ?). İç kalede yapılan ilk surlardan bu güne temel kalıntıları olabilecek kalıntılar kalmıştır. Günümüzde var olan sur duvarları MS.346 yılında İmparator II.Constantinius tarafından yaptırılmıştır(Abakay, M. A. 2013s.73).

Foto: 1. Diyarbakır Surlarının en çok bilinen ve ziyaret edilen burcu olan Keçi Burcu.

Diyarbakır'ı denince ilk akla gelen maddi kültürel varlık olan surlar, dünyadaki en uzun surlardan Çin Seddi'nden, Antakya surlarından ve İstanbul surlarından sonra gelmektedir. Ancak bu surların hiç birisi Diyarbakır surları kadar üzerindeki yazıtları, burçları ile bezemeleri yönünden görkemli değildir (Çatalbaş,F.2012 s.55). Şehir eskiden bu surların içine inşaa edilmiş durumdaydı. Zamanla ihtiyacı karşılamakta zorlanınca, dışarı taşarak, Suriçi ve Yenişehir diye ikiye ayrılmıştır. Diyarbakır surları, Günümüzde bir açık hava müzesi konumunda olan Diyarbakır sur ve kaleleri Roma döneminden sonra bölgeye egemen olan Bizans, Abbasi, Mervan, Selçuklu, Artuklu, İnallı, Nisanlı, Eyyubi, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde de önemini korumuş ve yeni eklemeler yapılarak onarılmıştır. Ancak yapılan bütün bu onarım ve korumaya karşılık ana mimari özelliğini kaybetmemiştir(Atan, A. 2007). Bununla beraber her dönem kendi özelliğini de buraya yansıtmıştır. Nitekim burçlar üzerinde değişik dillerde yazılmış kitabeler, güneş, yıldız, çift başlı kartal, aslan, kaplan, boğa, at ve akrep gibi kabartma motifler de bunu açıkça göstermektedir (Parla,C. 2005).

Foto: 2 Keçi Burcu'nun 3 D görünümü Google earth 2016

Diyarbakır sur ve kaleleri, Diyarbakır'ın yakınındaki Karacadağ'dan getirilen bazalt bir tabaka üzerine yine bazalt taşlardan yapılmıştır (Güney, E. 1991 s.57). Bu surların uzunluğu yaklaşık 5.700 m. olup, yükseklikleri 8-12 m. arasında değişmekte, genişliği de yer 1.5- 5 m'yi bulmaktadır. Surlar inşa edilirken savunma açısından önemli bir faktör olan aralıkları 30 m. ile 100 m. arasında değişen burçlarla bütünlenmiştir. Bu burçların yapım sıklığı (aralık mesafesi) inşa edildiği yerin morfolojik ünitesine göre değişmektedir. Surun inşa edildiği bazalt platosunun dicle vadisine bakan kısımları dik bir yamaç teşkil ettiğinden bu kısımlarda inşa edilen burçlar arasındaki mesafe daha geniş bırakılmıştır (Beysanoğlu, Ş. 2001). Surların bazalt düzlüğüne bakan taraflarında ise (KB-B yönü) burçlar daha sık aralıklarla inşa edilmiştir. Surlar ile bütünleşik olan burçlar 82 adet olup yuvarlak, dörtgen, beşgen, altıgen şekillerindedir. Bu surlar Dağ Kapısı (Harput Kapısı), Urfa Kapısı (Rum veya Halep Kapısı), Mardin Kapısı (Tell Kapısı) ve Yeni Kapı (Satt veya Dicle Kapısı) isimli dört ünlü kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar daha çok Mezopotamya'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Diyarbakır'a giriş ve çıkışların kontrol altında tutulmasında önemli rol oynamıştır(Beysanoğlu, Ş. 1963) ².

3.1.Dağ Kapı

Şehrin kuzeyine bakan kapı iki silindirik U biçimli burcun arasında inşa edilen Dağ Kapı'nın (Harput Kapı) şehir üzerinde hüküm süren medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Roma İmparatoru Valentinianus'un Latince, Bizans İmparatoru II.Teodosius'un Grekçe kitabelerinin yanı sıra Abbasi ve Mervani dönemlerine ait onarım kitabeleri yer almaktadır.

² XIX.yüzyılın başlarına kadar sur kapıları güneşin doğuşu ile açılır, güneşin batışı ile kapanırmış. Kapılar kapanınca kimse ne içeri girebiliyor nede dışarı çıkabiliyormuş. 1853 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden gezgin H.Petermann'ın anılarında; güneş battıktan sonra Diyarbakır'a ulaştığı, kapıların kapalı olması nedeniyle sur dışında sabaha kadar beklemek zorunda kaldığını yazmıştır.

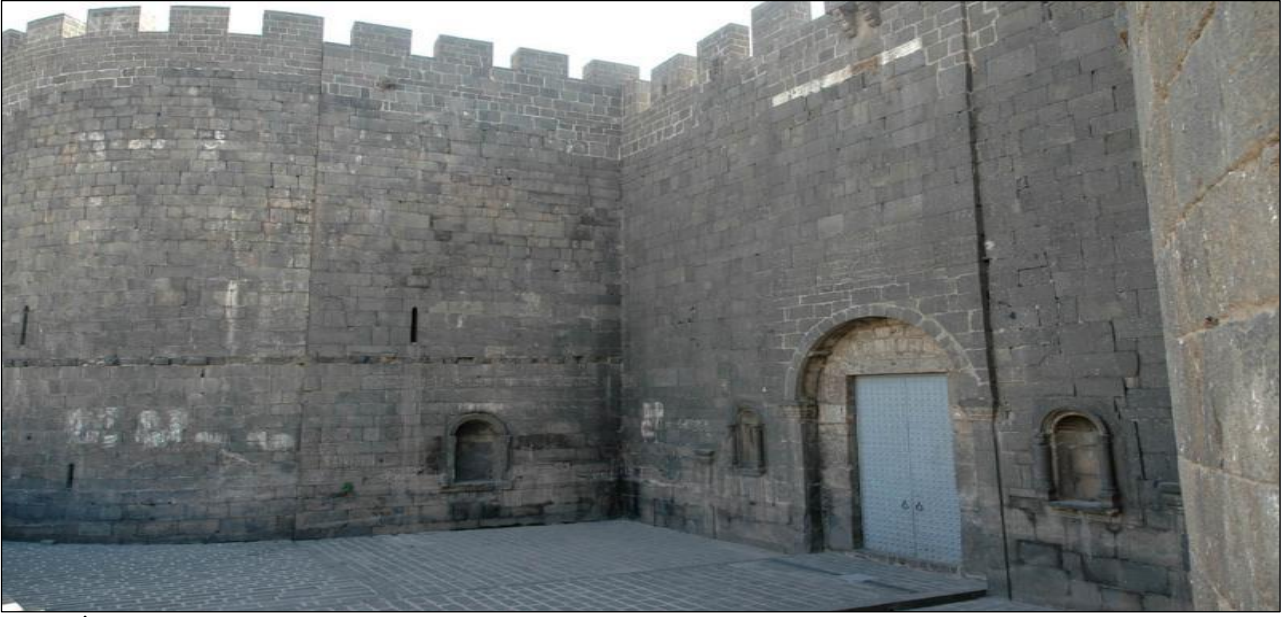

Foto 3. İki burç arasına konumlanan Dağ Kapı

Bu kapı iki katlı olup, alt katta Mervani döneminde yapılan bir mescit bulunmaktadır (Beysanoğlu, Ş. 2001). Günümüzde Devlet Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmaktadır (Fotom 3).

3.2. Mardin Kapı

Şehrin güneyine açılan kapı (Tell Kapısı) Halife Murtezid Billah'ın Diyarbakır'ı ele geçirmesinden sonra burasının asilerin barınağı olarak kullanılmasını önlemek amacı ile surların güney tarafını yıktırmıştır. Bu bölümde bulunan kapı üzerindeki kitabeye göre; 909-910 tarihlerinde Halife Muktedir Billah ve veziri Ali bin Muhammed'in yardımcılarıyla, Cerceralı İshak oğlu Yahya'nın idaresinde Cemil oğlu Diyarbakırlı mühendis Ahmet tarafından onarılmıştır. Kapı şu an tek girişlidir fakat yerden belli bir yüksekliğe kadar görülen kapı söve kalıntılarında anlaşıldığı üzere daha önce üç geçişli olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin güneyinde yer alan Mardin Kapısı zamanla köklü değişimler geçirmiş üç girişi olan kapıdan bugün yalnız ortada olan ayakta kalabilmiş- tir. Günümüzde sadece doğudaki giriş mevcuttur. Bu giriş şehre ve dışa açılan kapıları ile çift geçitli olarak düzenlenmiştir (Kejanli, D. T., Dincer, I. 2011). Mardin kapısı iki katlı olup zemin kat planı dikdörtgendir. Birinci kata çıkışı sağlayan merdivenler günümüze ulaşamamıştır. Mardin Kapısı üzerinde yer alan kitabeler Abbasi halifesi Muktedir Billâh dönemine tarihlidir. Kapı üzerinde İslam öncesine ait kabartma ve bezemeler görülmektedir. Yer yer bitkisel motiflerle iç içe kullanılmış yazı bordürlerinin yanı sıra ayırt edilemeyen hayvan figürleri bulunmaktadır (Değertekin, H. 1999).

Foto 4. Diyarbakır şehrinin güneyine açılan kapısı Mardin Kapı

3.3. Urfa Kapı

Surların batısında bulunan Urfa Kapısı (Rum Kapısı) üç girişli olup, V.yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Surların doğusundaki Yeni Kapı (Dicle Kapısı) 1240-1241 tarihlerinde Bizans döneminde yapılmış, basık kemerli tek girişli bir kapıdır.

Foto 5. Diyarbakır şehrinin batıya açılan kapısı Urfa Kapı

Kapı üzerindeki bir kitabeden Artuklu döneminde Sultan Mehmet tarafından onarıldığı ve üzerinde insan ve hayvan figürlerinin bulunduğu demir kapı kanatlarının buraya eklendiği öğrenilmiştir. Bu kapı diğerlerinden daha farklı ve büyük olup, ortadaki kapı Osmanlı döneminde Saltanat veya Hümayun Kapısı olarak tanınmıştır (Parla, C. 2005). Osmanlı padişahları bu kapıdan sefere çıkar ve dönüşlerine kadar da kapının taşla örüldüğü söylenmektedir(Koçal, A. V. 2012).

3.4.Yeni Kapı (Dicle Kapı)

Şehrin doğusunda yer alan basık kemerli ve tek girişli olan bu kapı, kenti; Suya, yani Dicle'ye bağlar. Ulu Cami'nin Hanefiler bölümünde yer alan 1240-1241 tarihli kitabede "Su Kapısı" olarak anılır. Basık kemerli ve tek girişli olan bu kapı, şehirden Dicle'ye yani su yoluna inışı sağlamaktadır. Kapıya dıştan dayanak duvarları üzerine yerleştirilmiş sağlam bir rampa ile kapıya girilir. Girişin hemen kuzeyinde iki katlı dikdörtgen bir burçla tahkim edilmiştir. Geçirdiği onarımlara rağmen Bizans dönemi yapısı olma karakterini korumuştur (Değertekin, H. 1999).

Foto 6. Diyarbakır şehrinin doğusuna açılan kapısı Yeni Kapı

3.5.İç Kale Surları

Dışkale'nin kuzeydoğu köşesinde İç Kale bulunmaktadır. Bu kale de surlarla çevrilmiştir. Kent 8000 yıl önce İç Kale olarak nitelendirilen bu alanda kurulmuştur. Dışkale'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan İç kale, etrafında bulunan surlarla bir açıdan Dışkale'nin minyatürü gibidir. İç Kale'den günümüze ulaşan kanıtlara ve konumuna bakılarak buranın tarihsel süreç içerisinde son yıllara kadar, hemen her dönemde kentin yönetim merkezi olarak sürekli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Hurilere dayandırılan İç Kale'nin etrafı Bizans Döneminde 349 yılında surlarla çevrilmiştir. Artuklu'ların yönetimindeyken önemli değişikliklere uğramış olan kentin yönetim merkezi olan İç Kale 16. yüzyılda Osmanlı yönetimine girmesiyle son halini almıştır. İç Kale'nin Saray, Oğrun, Küpeli, Fetih adlı dört kapısı vardır. Fetih ve Oğrun kapıları dışa; saray ve küpeli kapıları ise kente açılmaktadır. Toplamda 16 burçtan oluşan İç Kale'nin burçlarından her biri değişik işlevlerle donatılmıştır. Bu işlevler silah mühimmat deposu, tahıl ve yiyecek deposu, hapishane, askeri araç gereç deposu gibi işlevlerdir (Ökse, A. T. 2015).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi çerçevesinde UNESCO tarafından Dünya mirası Listesi oluşturulmuştur. Listede insanlık için özel önem taşıyan evrensel değere sahip doğal ve kültürel varlıklar yer almaktadır. Listeye girmeyi başaran varlıklar; korunma, malî destek ve özellikle tanıtım bakımından büyük olanaklara kavuşmaktadırlar. UNESCO'nun 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan Dünya Miras listesine her yıl yenileri eklenmektedir. 4 Temmuz 2015'te Almanya'nın Bonn kentinde gerçekleşen 39. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Miras Komite toplantısında, Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri "Dünya Kültür Mirası" listesine girdi. Diyarbakır Surlarının dünya kültür mirası listesine girmesine rağmen yeteri kadar tanıtım çalışması yapılmadığı söylenebilir. Bize göre ilgili kamu kurumlarının bu konuda daha sistematik bir çalışma programı yürütmesi gerekmektedir. Bunun için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu bünyesinde, içerisinde konunun uzmanlarının da yer alacağı özel bir bölüm oluşturulmalıdır. Yaklaşık 6 km uzunluğunda olan ve bir bölümü Dicle vadisi Hevsel bahçelerine hakim konumuyla ve bünyesinde bulundurduğu 82 burç bu burçlar üzerindeki değişik medeniyetlere ait kabartma, işleme, figür ve kitabeler ile ülkemizin nadir tarihi ve kültürel eserlerinden birisidir. Surlarda ek olarak burçlar içerisinde müzeler, çok çeşitli dinlere ait yapılar ve geçmiş dönemlerden kalma tarihî ve kültürel eserler bulunmaktadır. Ayrıca Diyarbakır şehrindeki turizm faaliyetleri ve Unesco kültür mirasındaki surların anlam ve önemine uygun olarak organize edilmelidir. Diyarbakır'ın kamusal ve özel alanlarında, meydan ve parklarında, binalarında sur mimarisini yansıtabilecek sembol tasarımlar kullanılmalıdır. Bu sayede Diyarbakır'a gelen ama surlardan haberi olmayan yerli veya yabancı turistlerin ilgisi çekilebilir ve surlar yada öne çıkan burçları bir ziyaret rotası haline getirilmelidir. Ayrıca burçlardan biri (Yedikardeş Burcu olabilir) şehir meydanlarında görünür yerlerinde anıt ya da farklı sanat dallarıyla işlenmiş

hali sergilenebilir. Bu şekilde Unesco Kültür mirası olan surlar zihinlerde hem bellek nesnesi haline getirilip sembolleştirilir hem de turistler için bir yön gösterici olabilir. Ayrıca Diyarbakır Surlarının Dünya Miras Alanı olduğunu vurgulayan bazı küçük objelerin (Kolye, künye, yüzük, rozet, kalem vs.) Suriçi’nde yaşayan halka ve ilk ve ortaöğretim okullarına dağıtılması, eğitim amaçlı faaliyet programlarının verilmesi, Suriçi’nde ve Surların önemli burçlarında (Keçi Burcu, Yedi Kardeş Burcu) İngilizce-Türkçe bilgiler veren bilgilendirme levhalarının olmadığı veya eksik olduğu ve Dünya Miras Alanı logosunu taşımadığı, alana ilişkin özet bilgilerin verildiği bir bilgilendirme levhasının olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abakay, M. A. (2013). Diyarbakır Kalesi, Burçlar, Surlar, İçinde, Yk Haspolat.Tarih-Kültür-İnanç Kenti Diyarbakır, 59-82.
- Akdağ, H., & Subaşı, Y. (2013). Bana Bırakılan Miras. Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 3(2), 50-58.
- Atan, A. (2007). Tarihi Estetik Değerleriyle Diyarbakır Surları. url: <http://www.diyarbakir.gov.tr>, 11, 2007.
- Baran, M., & Yılmaz, A. Diyarbakır Köşkləri. Tarih-Kültür-İnanç Kenti Diyarbakır, 173.
- Beysanoğlu, Ş. (2001). Anadolu’nun Kültür Ve Medeniyet Tarihinde Diyarbakır. 1. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27-28.
- Beysanoğlu, Ş. (1963). Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi Ve Âbideleri (no. 11). diyarbakır tanıtma derneği.
- Beysanoğlu, Ş. (2001). Anıtları Ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi cumhuriyet dönemi.
- Çakır, G. Ç. G., & Çakır, A. Politik Krizlerin Kültürel Miras Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. Journal Of Tourism Theory And Research, 2(2), 126-138.
- Çatalbaş, F. (2012). Suriçi Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi Ve Diyarbakır Turizmine Katkısı. Journal Of Faculty Of Theology Of Bozok University, 1(1), 47.
- Dağtekin, E., & Hillez, S. (2013). Diyarbakır Ulu Cami Ve Çevresindeki Yapıların Turizm Açısından Değerlendirilmesi Ve Öneriler. Tarih-Kültür-İnanç Kenti Diyarbakır, 189.
- Değertekin, H. (1999). Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu, Diyarbakır: Müze Şehir, der. s. özpalabıyıklar, yapı kredi yayınları, istanbul, 179-193.
- Diken, Ş. (2002). sırrını surlarına fısıldayan şehir: diyarbakır (vol. 5). iletişim.
- E. Caldeira, N. Tomaz (2015) “Culture in development strategies of small and medium-sized European cities: a comparative analysis” S. Hristova, M. Dragičević Šešić, N. Duxbury (Eds.), Culture and Sustainability in European Cities: Imagining Europolis., Routledge, London (2015), pp. 86-100
- EXtension of Potentiality of Adriatic UNESCO Sites, (2016) “Management Planning of the UNESCO World Heritage Sites - Guidelines for the Development, Implementation and Monitoring of Management Plans, With Examples of UNESCO’s World Heritage sites in the Mediterranean Region”Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro, Kotor
- Güçhan, N. Ş., Ünay, A. İ., Böke, H., & Gökçe, F. (2005). diyarbakır kent surlari koruma sorunlari. metu journal of the faculty of architecure, 22(1), 27-55.
- J. Caust, M. Vecco (2017) “Is UNESCO world heritage recognition a blessing or burden? Evidence from developing Asian countries” J. Cult. Heritage, 27 (2017), pp. 1-9
- Karakaş, A. G. A., & Çenberlitaş, A. G. İ. diyarbakır ilinin turizm potansiyelinin swot analizi ile belirlenmesi. in book of proceedings (p. 352).
- Kejanli, D. T., & Dincer, I. (2011). conservation and planning problems in diyarbakır castle city/diyarbakır kale kenti’nde koruma ve planlama sorunlari.megaron architecture, 6(2), 95-109.
- Koçal, A. V. Kentsel Tarihin Turizm Potansiyeli Bakımından Değerlendirilmesi Bağlamında Çok Kültürlü Geçmiş Ve Medeniyetler Arası İletişim İlişkisi: Mardin Ve Diyarbakır Örnekleri.
- M. Dobričić (2012)
- M. Dobričić (2012) “Planska zaštita i održivi razvoj međunarodno zaštićene prirodne i kulturne baštine u Srbiji – razvoj metodologije planiranja i programiranja razvoja. Doktorska disertacija. Beograd: Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu, neobjavljena doktorska disertacija. Bibliotečki fond Geografskog fakulteta i

Univerzitetske biblioteke "Svetozar Marković". [Dobričić M (2012) The planned protection and sustainable development of internationally protected natural and cultural heritage sites in Serbia –developing the methodology for development planning and programming. PhD Thesis Faculty of Geography, University of Belgrade, unpublished doctoral dissertation.] Library Fund of Faculty of Geography and University library "Svetozar Marković"(in Serban), Belgrade (2012)

Ökse, A. T. (2015). Diyarbakır Kentinin En Eski Yerleşimi: İçkale'deki Amida Höyük/The Earliest Settlement Of The City Of Diyarbakır: Amida Höyük At İçkale. Olba, 23, 59.

Parla, C. (2005). diyarbakir surlari ve kent tarihi. metu journal of the faculty of architecure, 22(1), 57-84.

Parla, C. (2014). Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın Diyarbakır'da Yaptırdığı Zafer Anıtı İki Burca İkonografik Yaklaşım. Electronic Turkish Studies, 9(10).

Parla, C. Diyarbakır Dağ Kapısı'nın Figürlü Kabartmaları özet.

Parla, C. Surları Ve Türk Dönemi Dokusuyla Diyarbakır Kenti.

S. Barile, M. Saviano (2015) "From the management of cultural heritage to the governance of the cultural heritage system" G.M. Golinelli (Ed.), Cultural Heritage and Value Creation: Towards New Pathways, Springer International Publishing Switzerland (2015), pp. 71-103, 10.1007/978-3-319-08527-2_3 ISBN 978-3-319-08526-5; ISBN 978-3-319-08527-2 (eBook)

Tuncer, O. C. (1996). Diyarbakır Camileri: Mukarnas, Geometri, Orantı. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.

UN (2015) "Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development" New York

UNESCO (1972) "Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage" Paris

UNESCO (2003) "Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage" Paris (2003)

UNESCO WHC (2016) "Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention" Paris

UNESCOa, (2018) Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/1253> (Accessed: 09 April 2017).

UN-Habitat (2015) "International Guidelines on Urban and Territorial Planning" Nairobi, Kenya

Yavuz, M. H. (2007). Diyarbakır Efsaneleri. Cumhuriyet Kitapları.

A. Quartesan, M. Romis (2011) "City Development: Experiences in the Preservation of Ten World Heritage Sites, Inter-American Development Bank" Washington DC (2011), pp. 13-59 Oaxaca de Juárez, Mexico